Broj 09 | 2026.
www.nova-akropola.com

NOVA AKROPOLA

ZA BOLJEG ČOVJEKA I BOLJI SVIJET

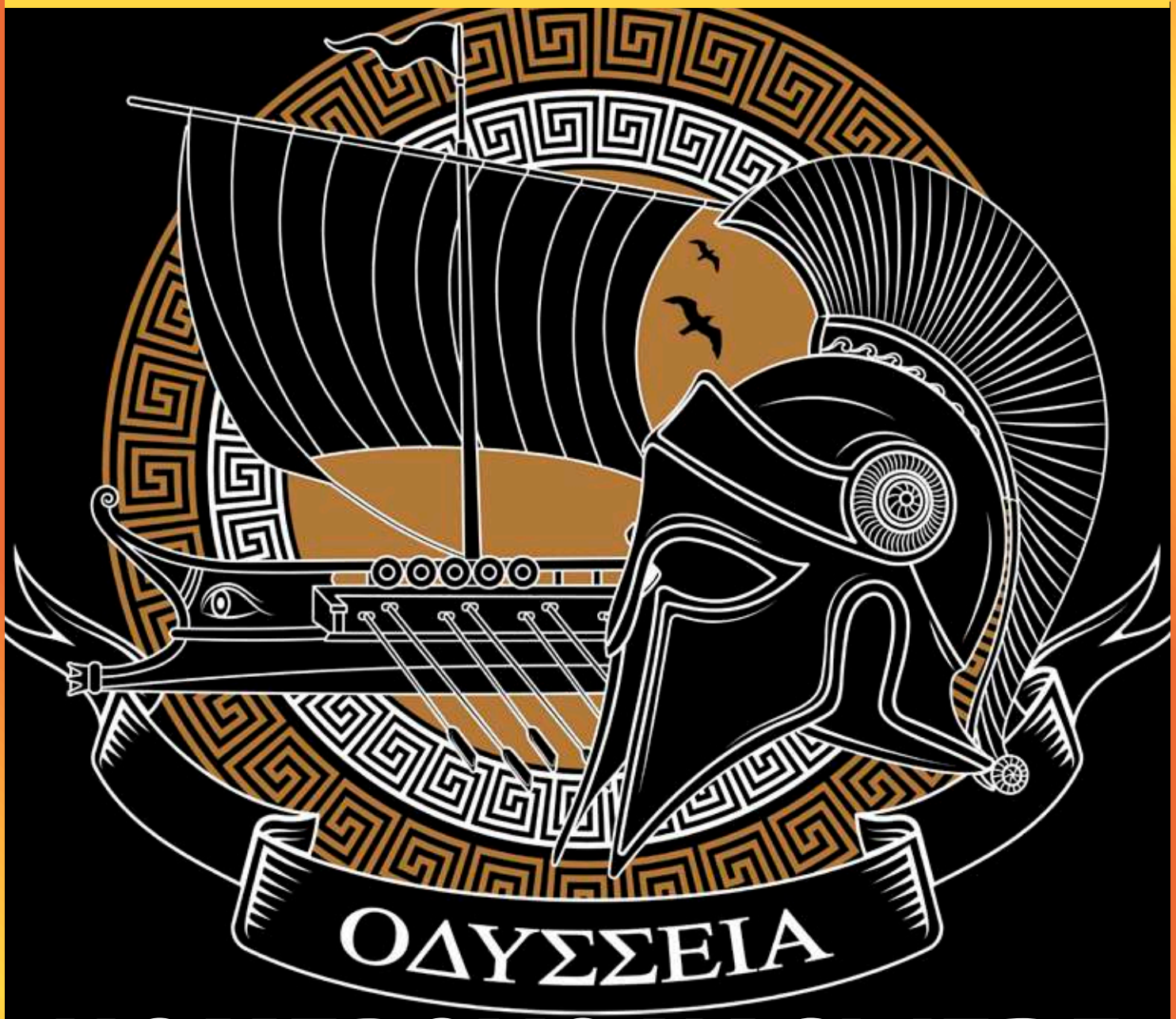

HOMEROVO NASLJEĐE

Odiseja – Putovanje prema samome sebi

TOK – OPTIMALNO ISKUSTVO

RAZMIŠLJANJA O PROPAGANDI

ZMAJEVA ŠPILJA NA BRAČU

NOVA AKROPOLA

ZA BOLJEG ČOVJEKA I BOLJI SVIJET

09 | 2026. WWW.NOVA-AKROPOLA.COM

Sadržaj

4 RAZMIŠLJANJA O PROPAGANDI
Sabine Leitner

6 *TOK* – Psihologija optimalnog iskustva
Mihály Csíkszentmihályi

10 ODISEJA – Putovanje prema sebi samome
Atila Barta

12 HOMEROVA TROJA
Neven Svetec

15 ZMAJEVA ŠPILJA NA OTOKU BRAČU
Joško Dvornik

18 POLJIČKA REPUBLIKA
Joško Dvornik

Impresum:

Glavni urednik: Andrija Jončić

Izvršna urednica: Nataša Žaja

Urednici rubrika: Dijana Kotarac, Ana Jončić, Jerko Grgić, Nataša Žaja, Branislav Vukajlović, Damir Krivdić

Lektura: Branka Žaja

Tehničko uredništvo:
Atila Barta, Matija Prević

ISSN 1849-6237

Izdavač:
NOVA AKROPOLA - kulturna udruga
Ilica 36, 10000 Zagreb
Tel: 01/481 2222
web: www.nova-akropola.hr
e-mail: info@nova-akropola.com

Od antičke keramike do najnovijih filmskih ostvarenja, Homerova književna ostavština, prepuna herojskih podviga, mitoloških i simboličkih priča, ne prestaje plijeniti pažnju. Bila je nadahnuće grčkim tragičarima i rimskim pjesnicima, umjetnicima srednjeg vijeka, renesanse i baroka, pa sve do danas kada iznova potvrđuje svoju aktualnost.

Djelo *Ilijada* opisuje pad Troje i završetak desetogodišnjeg rata u kojem je konačna pobjeda teško izvojevana uz strašne žrtve s obje strane. Troja je dugo smatrana fikcijom, sve dok Schliemann nije otkrio slojeve njene duge povijesti, potvrđujući da su takozvani mitski elementi dobrim dijelom utemeljeni na stvarnim događajima.

Kao nastavak priče o Troji nastala je *Odiseja* koja simbolički opisuje Odisejev povratak na Itaku prepun nesvakidašnjih iskušenja. Prema Homeru, njegovo ime znači "sin boli", a moguće je i da dolazi od grčke riječi *odēgós* koja znači "vodič". To je zanimljiva podudarnost jer Odisej je, poput srednjovjekovnog viteza Parsifala, "onaj koji kroz bol spoznaje", a ta je bol ujedno ono što ga vodi dalje… Tijekom dugog lutanja suočava se s vlastitim slabostima i uz velike patnje i gubitke prolazi mnogim stranputicama učeći iz pogrešnih odluka. Pokreće ga snažna čežnja – pronaći put do vlastitog doma, iako u dubini duše zna da to nije moguće dok ponovno ne pronađe put do samoga sebe.

Svatko od nas može se prepoznati u mnogim etapama Odisejevih lutanja, u njegovim slabostima i kušnjama, ali i u njegovoj hrabrosti, snalažljivosti, upornosti… I svatko od nas traži svoju Itaku, zasluženo mjesto u životu gdje će moći ostvariti najdublje težnje vlastite duše.

Uredništvo

RAZMIŠLJANJA O PROPAGANDI

Sabine Leitner

U 21. stoljeću ratovi se ne vode samo na bojnim poljima nego i u kibernetičkom prostoru i u našim umovima. Propaganda je vjerojatno još od pamtivijeka sredstvo ratovanja, no razvoj i širenje interneta te društvenih mreža doveli su je do neslućenih razmjera. Omogućili su raznoraznim propagandistima da trenutačno dopru do milijuna ljudi putem kampanja dezinformiranja, digitalnih krivotvorina (*deepfake tehnologija*) i algoritamske manipulacije, da spomenemo samo neke od metoda. Tu je i "hibridno ratovanje" koje kombinira vojno djelovanje s koordiniranim kampanjama dezinformiranja radi destabilizacije i stvaranja zbrke.

Vlade, korporacije, bogati pojedinci i ideološke skupine širom svijeta usvojili su sofisticirane tehnike koje služe njihovim strateškim interesima i podupiru njihove geopolitičke ciljeve. Svake se godine troše milijarde dolara na digitalne propagandne operacije osmišljene za širenje narativa kojima se oblikuje javno mnijenje. Većina država ulaže znatna sredstva u brojne inicijative, udruge i formalno nevladine organizacije (NGO) koje javnosti šire ideološke smjernice. Također je rasprostranjeno "upravljanje percepcijom" – strateški proces kojim se utječe na to kako pojedinci, skupine ili šira javnost tumače i reagiraju na informacije, događaje i organizacije. Naširoko se koristi u poslovanju, politici, odnosima s javnošću, vojnim operacijama i kampanjama društvenog utjecaja.

Propaganda je vjerojatno još od pamtivijeka sredstvo ratovanja, no razvoj i širenje interneta te društvenih mreža doveli su je do neslućenih razmjera.

Ako i mislimo da smo imuni na bilo koji oblik propagande, stanje u svijetu pokazuje suprotno. Kao u svakom ratu, i u propagandnom ratu postoje žrtve. To su, prije svega, jedinstvo (jer propaganda polarizira i dijeli), istina (jer više nije važno je li nešto istinito ili lažno), sposobnost prosuđivanja (jer nitko ne zna jesu li informacije točne) te povjerenje. Bez tih temeljnih elemenata nije moguće graditi stabilna, povezana i skladna društva.

Što učiniti? Zabraniti svu "lošu" propagandu? Filozofski problem je u tome što sve ima dvije strane – ono što je jednima istinito i dobro, drugima nije. Ako nam je do nečega stalo, vjerojatno bismo svim srcem podržali kampanju koja o tome "informira" i ne bismo je nazvali "propagandom" već "oglašavanjem" ili "podizanjem svijesti". No, ako drugi šire stavove i uvjerenja koja su suprotna našim vrijednostima, tada koristimo pogrdniji termin – "propaganda". Većina nas usprotivila bi se širenju ideologija s kojima se ne slaže, a istovremeno smatramo sasvim legitimnim širenje vlastitih ideja. Oglašavanje se često doživljava kao dosadna distrakcija sve dok ne zatreba hitno doprijeti do velikog broja ljudi – tada se emitirani oglas pretvara u presudan alat.

Riječ propaganda potječe od latinskog glagola *propagare*, što znači "širiti, reproducirati, razglasiti". Općenito uzevši, gotovo sve što radimo ili govorimo oblik je "propagande" jer izražavamo svoje stavove i želimo da dopru do što većeg broja ljudi. U prirodi svako živo biće teži očuvanju i širenju svoje vrste, čime ne izražava samo instinkt koji je univerzalan, već i pravo na reprodukciju. To se ne odnosi samo na naš biološki nagon za razmnožavanjem, već i na naš "instinkt" da prenosimo ono što smatramo ispravnim.

No, ako bismo zabranili ono što nam se ne sviđa i promicali samo ono s čime se slažemo, tada bismo postali diktatori ili kreatori "monokultura". Kako riješiti ovu dilemu? Razmišljajući o problemu oglašavanja i propagande, filozof i osnivač Nove Akropole Jorge A. Livraga zaključio je: "Oglašavanje je etično kada je njegov cilj etičan… Etični ciljevi ne mogu se postići neetičnim sredstvima."

To nam daje jasan kriterij: propaganda koja namjerno iskrivljuje činjenice, širi lažne vijesti i strah te nastoji podijeliti ljude kako bi njima upravljala, kao i reklame koje nas pokušavaju navesti na kupovinu stvari koje nam zapravo ne trebaju ili na konzumaciju onog što je dugoročno štetno za naše zdravlje – takva je propaganda u svojoj biti duboko nemoralna. Loša je vijest što se to odnosi na veliku većinu reklama i propagande kojima smo izloženi.

Oglašavanje je etično kada je njegov cilj etičan… Etični ciljevi se ne mogu postići neetičnim sredstvima.

Nažalost, to za sada ne možemo zaustaviti. Golem je jaz između naših izvanjskih mogućnosti i unutarnje slobode djelovanja u skladu s moralnim vrijednostima. No, možemo prestati biti žrtve podjela, zastrašivanja i manipulacija te krenuti putem obnove jedinstva, povjerenja, dosljednosti vlastitim uvjerenjima, poštovanja istine i pravde, razumijevanja i dijaloga. Možemo svjesno "propagirati" ideje i vrijednosti koje ujedinjuju, bude ono najbolje u ljudima, inspiriraju na traganje za istinitim, dobrim, pravednim i lijepim te nam pomažu razvijati naš nutarnji potencijal.

S engleskog prevela: Biljana Vujović

TOK
Psihologija optimalnog iskustva

Mihály Csíkszentmihályi

...neophodno je odabrati izazovne i teške, ali ostvarive ciljeve koji ne nadilaze naše sposobnosti...

Mađarsko-američki psiholog Mihály Csíkszentmihályi (1934. - 2021.) odrastao je u Europi traumatiziranoj Drugim svjetskim ratom, u kojem su mnogi ostali bez obitelji, doma, posla i sigurnosti. U takvim je uvjetima bilo teško nastaviti živjeti normalnim životom. Kao mladić je putovao Švicarskom i igrom slučaja prisustvovao predavanju o ratnim traumama. Predavanje, njemu tada nepoznatog predavača, toliko ga je zainteresiralo da je počeo čitati njegove knjige. Predavač je bio Carl Gustav Jung. Nakon što se s dvadeset i dvije godine preselio u Sjedinjene Američke Države, upisao je studij psihologije.

Pitajući se što život čini vrijednim življenja, odgovore je tražio u umjetnosti, filozofiji i religiji. Potom je počeo proučavati kreativne ljude iz različitih područja. Najprije su mu pozornost privukli umjetnici jer su neki od njih mogli toliko snažno uroniti u svoje djelo da bi zanemarili osnovne životne potrebe poput hrane, vode i sna. Istraživanje je zatim proširio na razgovore sa znanstvenicima, glazbenicima, sportašima i drugim kreativnim pojedincima. Želio je otkriti kako se osjećaju kada su najkreativniji. Nekoliko ispitanika opisalo je svoja iskustva metaforom vodene struje koja ih nosi. Tako je nastao termin *flow* – tok ili zanesenost. Zaključio je da su ljudi najkreativniji, najproduktivniji i najsretniji upravo kada se nalaze u stanju toka. Opisao ga je kao "potpunu uronjenost u aktivnost zbog nje same, kada svijest o sebi pada u drugi plan, percepcija vremena se mijenja, a radnje teku gotovo bez napora, tako da svaki pokret i svaka misao slijede iz prethodnih".

Csíkszentmihályi je poznat po svojim istraživanjima sreće i kreativnosti, a ponajprije po konceptu toka, predstavljenom u djelu *Flow – očaravajuća obuzetost: psihologija optimalnog iskustva.* Objavio je više knjiga koje se uglavnom bave tom temom.

Iskustvo toka ili zanesenosti, koje autor naziva i optimalnim iskustvom, djeluje kao složeno stanje, no zapravo je vrlo jednostavno. Za njegovo postizanje potrebni su napor i samodisciplina, no kada se ostvari, sama aktivnost pruža doživljaj lakoće i spontanosti.

Upravo je zato za iskustvo toka neophodno odabrati izazovne i teške, ali ostvarive ciljeve koji ne nadilaze naše sposobnosti. Pritom je nužno usmjeriti mentalnu energije na zadatak, odnosno potpuno se uživjeti u ono što radimo.

Posvećenost i uronjenost u bilo koji zadatak – pisanje, čitanje, pripremu jela, obradu zemlje, nogometnu utakmicu, planinarenje – donose osjećaj da vladamo situacijom i da imamo kontrolu nad svojim postupcima.

U knjizi *Flow – očaravajuća obuzetost: psihologija optimalnog iskustva* Csíkszentmihályi navodi da je osjećaj sreće temeljno važan za čovjeka. Kako ostvariti sreću? Ovo pitanje postavljali su mnogi filozofi kroz povijest. Još je Aristotel pisao da ljudi više od svega žele biti sretni. Pitanje je moguće staro koliko i samo čovječanstvo, a i danas je vrlo aktualno.

Usprkos činjenici da danas dulje živimo, kao i napretku logistike, komunikacije i tehnologije, današnji čovjek teško ostvaruje sreću. Namjera pisca ove knjige bila je istražiti kada se ljudi osjećaju najsretnijima. Usmjerio se na pozitivne aspekte ljudskog iskustva poput radosti, kreativnosti i ispunjenosti, odnosno na proces potpune uronjenosti u život koji je nazvao stanjem toka.

Csíkszentmihályi ukazuje na to da sreća nije nešto što se kupuje novcem niti ovisi o vanjskim okolnostima. Tvrdi da se sreća postiže kada smo potpuno uključeni u svaku pojedinu situaciju u kojoj se nađemo, bila ona dobra ili loša, a ne kada za njom ciljano tragamo. Sreća je popratna pojava optimalnog iskustva, stanje za koje se svatko od nas mora osobno izboriti, stanje koje se mora njegovati i održavati. Taj put, zaključuje autor, započinje uspostavljanjem kontrole nad sadržajima vlastite svijesti.

* * *

Tijekom povijesti neke su kulture spremno prihvaćale činjenicu da nitko ne može biti potpun dok ne nauči kontrolirati svoje misli i osjećaje. Stanovnici konfucijanske Kine, antičke Sparte, Rimske Republike i ranih doseljeničkih naselja Nove Engleske, kao i pripadnici viših društvenih klasa, tijekom viktorijanskog doba, bili su odgovorni za kontroliranje svojih emocija. Oni koji su se prepuštali samosažaljenju i čije su postupke umjesto razuma određivali instinkti, gubili su pravo pripadanja društvenoj zajednici.

Korisno je pažnju zamisliti kao psihičku energiju zato što ona određuje ono što će se predstaviti u svijesti i zato što je potrebna za sve druge aktivnosti kao što su zapamćivanje, mišljenje, osjećanje i odlučivanje. Pažnja je kao energija jer bez nje ne bi bilo moguće obaviti nikakav rad, pri čemu se, radeći, ona troši. Usmjeravanjem te energije stvaramo. Sjećanja, misli i osjećaji ovise o tome kako koristimo pažnju. A ta je energija pod našom kontrolom i možemo birati kako ćemo je koristiti: stoga je pažnja naš najvažniji alat u zadatku povećanja kvalitete iskustva.

Kada osoba uspije organizirati svoju svijest tako da što češće doživi stanje očaravajuće obuzetosti, kvaliteta života se automatski poboljšava jer se čak i najdosadnije radne rutine mogu osmisliti i učiniti ugodnima. Kada smo u stanju očaravajuće obuzetosti, kontroliramo svoju psihičku energiju i sve što napravimo, dodatno uređuje svijest.

Optimalno iskustvo, prema jednom od najčešćih opisa, uključuje promjenu percepcije protoka vremena u usporedbi s uobičajenim iskustvima. Ritam određen aktivnošću smanjuje važnost objektivnog, vanjskog trajanja koje mjerimo s obzirom na vanjske događaje kao što su noć i dan ili otkucaji sata. Često se čini da sati prolaze kao minute. Općenito, većini ljudi čini se da vrijeme prolazi mnogo brže. Ipak se u rijetkim prilikama može dogoditi i suprotno pa tako baletani težak okret koji u realnom vremenu traje manje od sekunde doživljavaju kao da traje nekoliko minuta.

Ključni element optimalnog iskustva je taj što se ono završava u samom sebi. Čak i ako smo u početku

Kada smo u stanju očaravajuće obuzetosti, kontroliramo svoju psihičku energiju i sve što napravimo, dodatno uređuje svijest.

...nužno je usmjeriti mentalnu energiju na zadatak, odnosno potpuno se uživjeti u ono što radimo.

odabrali aktivnost iz nekih drugih razloga, ona nakon nekog vremena postaje intrinzično ugodna... Termin "samosvrhovit" (autoteličan) dolazi od dvije grčke riječi: auto *znači sam, a* telos *cilj. To označava samodostatnost aktivnosti koju započinjemo bez očekivanja budućih nagrada i samo radi ugodnosti same aktivnosti.*

Optimalno iskustvo, kao i sve drugo, nije "dobro" u apsolutnom smislu. Dobro je u smislu da pruža mogućnost obogaćivanja života koji postaje intenzivniji i smisleniji. Dobro je jer povećava snagu i složenost pojma o sebi.

Jedan od najironičnijih paradoksa našeg vremena je dostupnost razonode koja se nekako ne uspijeva pretvoriti u ugodu. U usporedbi s malo starijim generacijama imamo mnogo više prilike dobro se zabaviti, ali nema dokaza da zaista više uživamo u životu od naših predaka. Mogućnosti same za sebe nisu dovoljne. Potrebne su nam vještine da bismo ih znali iskoristiti. Također trebamo znati kako kontrolirati svijest, a to je vještina kojom mnogi nisu ovladali. Okružena ogromnim spektrom različitih rekreacijskih pomagala i mogućnosti izbora, većina se dosađuje i frustrira.

Glazba, koja je organizirana zvučna informacija, pomaže u organizaciji uma koji se usmjerava na nju i na taj način smanjuje psihičku entropiju, poremećaj koji doživljavamo kada nesustavne informacije ometaju naš um. Slušanje glazbe može otjerati dosadu i anksioznost, a kada joj se ozbiljno posvetimo, može stvoriti iskustvo očaravajuće obuzetosti... Neki ljudi smatraju da su tehnološka dostignuća jako poboljšala kvalitetu života jer su učinila glazbu lagano dostupnom... Kontinuirani pristup dobroj glazbi trebao bi obogatiti naš život.

Ali taj argument pati od uobičajenog brkanja ponašanja i doživljaja. Stalno slušanje snimljene glazbe može ili ne mora biti više ugodno od slušanja jednosatnog koncerta koji smo tjednima radosno iščekivali. Nije slušanje to koje poboljšava život, već čujenje. Slušamo glazbu, ali je rijetko čujemo i rijetki zaista dožive očaravajuću obuzetost kao rezultat tog slušanja. Kao i kod svega drugog, i kod slušanja glazbe trebamo se usmjeriti na nju.

Prosvjetljujuća Apolonova moć počivala je na njegovoj sposobnosti sviranja lire, Pan je svojom frulom publiku dovodio do ekstaze, a Orfej je zahvaljujući svojoj glazbi uspio zaustaviti čak i smrt. Te legende upućuju na vezu između sposobnosti stvaranja sklada kroz zvuk te općenitijeg i apstraktnijeg sklada koji se nalazi u temelju onog oblika društvenog poretka koji nazivamo civilizacijom. Imajući tu vezu na umu, Platon je vjerovao da bi se djecu prije svega trebalo učiti glazbi. Učenje načina na koji mogu usmjeriti pažnju na ugodne ritmove i harmonije uredilo bi cijelu njihovu svijest.

Sačuvani ostaci Demokritovih radova pokazuju koliko je on uživao u razmišljanju: "Božanski je razmišljati o nečem lijepom ili nečem novom"; "Sreća ne počiva u moći ili novcu; ona leži u ispravnosti i svestranosti"; "Radije bih otkrio jedan pravi uzrok nego vladao perzijskim kraljevstvom". Ne čudi da su neki od njegovih prosvjećenijih suvremenika zaključili da je Demokrit predodređen za sreću pa navode da je on "najvećim dobrom nazivao Veselje, a često i Povjerenje, odnosno um bez straha". Drugim riječima, uživao je u životu jer je naučio kontrolirati svoju svijest.

Jezik se, kao što smo već nekoliko puta spominjali u drugim kontekstima, vrlo kreativno može koristiti u poeziji. Stihovi su, budući da omogućuju umu da sačuva doživljaje u sažetoj i transformiranoj formi, idealni za oblikovanje svijesti. Svakodnevno čitanje pjesama za mozak je način održavanja forme jednako kao što tijelu znači odlazak u teretanu. Ne treba se raditi o "velikoj" poeziji, barem ne na početku. I nije važno pročitati cijelu pjesmu. Važno je pronaći barem stih koji počinje "pjevati". Ponekad je čak i jedna riječ dovoljna da otvori prozor novom pogledu na svijet i pokrene mozak na unutrašnje putovanje.

Idealno, kraj ekstrinzično primijenjenog obrazovanja trebao bi biti početak intrinzično motiviranog učenja. U tom trenutku cilj učenja nije dobivanje određene ocjene, diplomiranje ili pronalaženje posla. Umjesto toga, cilj je razumjeti što se oko nas događa, razviti osobno smislen osjećaj značenja iskustva. Iz toga može proizaći duboki užitak mislitelja koji su doživljavali Sokratovi i Platonovi učenici i koje je opisano u Filebu*: "Mladi čovjek koji se po prvi put napio s tog izvora osjeća se sretno kao da je našao kovčeg s blagom. On je pozitivno zanijet." Citat je star oko dvadeset i četiri stoljeća, ali ni suvremeni promatrač ne bi mogao živopisnije opisati što se događa kada osoba prvi put u svom umu otkrije optimalno iskustvo.*

Najveći test za sposobnost kontroliranja kvalitete doživljaja je procjena onog što radimo dok smo sami i kada ne postoje vanjski zahtjevi koji bi nam strukturirali pažnju. Relativno je lako usmjeriti se na posao, uživati u društvu prijatelja ili se usmjeriti na kazališnu predstavu ili koncert. Ali što se događa kad ostanemo sami sa sobom? Jesmo li, kada ostanemo sami i kada se na dušu spusti mračna noć, prisiljeni očajnički pokušavati odvratiti um od njezinog dolaska? Ili se možemo usmjeriti na aktivnosti koje nisu samo ugodne već i omogućuju rast pojma o sebi?

Svrha, odluka i sklad ujedinjavaju život i daju mu smisao pretvarajući ga u kompaktno iskustvo očaravajuće obuzetosti. Onome tko postigne to stanje nikad ništa neće nedostajati. Onaj čija je svijest tako uređena ne boji se neočekivanih događaja, pa čak ni smrti. Svaki trenutak ima smisla i većina njih su ugodni.

Svrha usmjerava naše napore, ali to ne znači da nam nužno uz to olakšava život. Ciljevi nas mogu voditi u različite nevolje i u tom ćemo trenutku možda razmišljati o odustajanju i pronalaženju nekih manje zahtjevnih načina uređenja svog ponašanja. Možda će nam život biti ugodniji i udobniji ako budemo mijenjali ciljeve svaki put kad nam zaprijete problemi, ali ćemo na kraju vjerojatno biti isprazni i bez svrhe.

Aktivnost i refleksija morali bi se idealno nadopunjavati i međusobno podupirati. Aktivnost je sama za sebe slijepa, a refleksija neplodna. Prije ulaganja velike količine energije u neki cilj moramo se zapitati: Je li to ono što zaista želim? Je li to ono u čemu uživam? Hoću li u tome uživati u bliskoj budućnosti? Je li to vrijedno cijene koju ja i drugi moramo platiti? Hoću li moći živjeti sam sa sobom ako to postignem?

Priredila: Dina Knežević

Izvor: Mihály Csíkszentmihályi, FLOW – očaravajuća obuzetost. Psihologija optimalnog iskustva, Naklada Slap, 2006.

Svrha, odluka i sklad ujedinjavaju život i daju mu smisao pretvarajući ga u kompaktno iskustvo očaravajuće obuzetosti. Onome tko postigne to stanje nikad ništa neće nedostajati. Onaj čija je svijest tako uređena ne boji se neočekivanih događaja, pa čak ni smrti.

ODISEJA

Putovanje prema samome sebi

Atila Barta

O junaku mi kazuj, o Muzo, o prometnom[1] onom, koji se mnogo naluto razorivši presvetu Troju... **Odiseja, I, 1–2**

Prije gotovo tri tisuće godina Homer je ispripovijedao priču o čovjeku koji se nakon Trojanskoga rata pokušava vratiti kući. Na prvi pogled, *Odiseja* je pustolovni ep prepun bogova, čudovišta, oluja i dalekih otoka. No, vrijeme je pokazalo da njezina snaga ne leži u neobičnim događajima, nego u nečemu mnogo dubljem. *Odiseja* ne govori samo o jednom čovjeku koji se kao junak vraća kući na Itaku, nego o svakom čovjeku koji tijekom života pokušava pronaći vlastiti put.

Možda upravo zato i danas iznova privlači pažnju široke javnosti. Njezina aktualnost ne proizlazi iz spektakularnih prizora, nego iz pitanja koja postavlja. Tko sam? Što je moj pravi cilj? Što me udaljava od njega? I kako, unatoč svim kušnjama, ostati vjeran onome što smatram dobrim?

Zanimljivo je da Odisejeva priča ne počinje u trenutku najveće opasnosti, nego nakon najveće pobjede. Troja je osvojena, rat je završen, slava je stečena. Naizgled je sve ostvareno. Međutim, upravo tada započinje njegovo pravo putovanje.

Koliko smo se puta u životu i mi slično osjećali? Završili smo školovanje, ostvarili smo profesionalni uspjeh, osnovali obitelj ili postigli cilj kojemu smo godinama težili. Izvana izgleda kao da smo stigli na odredište, a mi ipak osjećamo da nešto bitno tek trebamo započeti. Vanjske pobjede mogu otvoriti vrata, ali ne mogu odgovoriti na pitanje o smislu.

U tome se krije prva velika Homerova poruka. Istinsko putovanje ne započinje kada krenemo na put, nego kada se zapitamo o smislu vlastitog života. Svrha Odisejeva lutanja nije upoznavanje svijeta, već upoznavanje sebe. Sokrat će nekoliko stoljeća kasnije na to podsjetiti Alkibijada: "Duša, želi li upoznati samu sebe, mora gledati u dušu." (Platon, *Alkibijad*)

[1] Snalažljiv, mudar, lukav i iskusan čovjek koji je prošao mnoge nevolje.

Na Odisejevu putovanju nema slučajnih susreta. Svaki otok, svako čudovište i svaka kušnja predstavlja jedno od lica ljudske prirode ili jednu od slabosti, poput zaborava, oholosti, nepovjerenja, želje za ugodom, znatiželje, straha, očaja ili žudnje za besmrtnošću.

Na otoku Lotofaga (grč. *Lotophagoi*, "oni koji jedu lotos") Odisejevu pratnju nude plodovima lotosa koji je sladak, ali briše sjećanja. To je iskušenje zaborava vječnih ljudskih vrijednosti, bijeg od stvarnosti i prepuštanje prolaznim užicima, čime se riskira gubitak vlastitog identiteta i životnog cilja. Danas to možemo prepoznati u svemu onome što nas polako odvaja od naših ideala: u površnosti, lošim navikama, rastresenosti koju izaziva beskrajna buka svakodnevice.

Polifem predstavlja drugu kušnju. Odisej ga pobjeđuje inteligencijom, ali gotovo gubi plod svoje pobjede kada, vođen ohološću, otkrije svoje ime. Homer nas time podsjeća da najveći neprijatelji često nisu izvan nas, nego u nama samima.

Još su suptilnije sirene. One ne obećavaju ni bogatstvo ni užitak. Obećavaju sveobuhvatno znanje. Tvrde da znaju sve što se dogodilo i sve što će se dogoditi. U vremenu u kojem smo okruženi neprekidnim zovom informacija, njihova pjesma zvuči iznenađujuće suvremeno. Nikada nismo raspolagali s toliko podataka, no jesmo li zbog toga postali mudriji? Odisej se spašava ne zato što je jači od njihove pjesme, nego zato što poznaje vlastitu slabost. Traži da ga vežu za jarbol kako u trenutku kušnje ne bi slijedio prolazni poriv. Time poručuje da se prava sloboda ne sastoji u tome da činimo sve što poželimo, nego u vjernosti onome što smo prepoznali kao dobro.

Na Kalipsinom otoku susreće se s osobitim iskušenjem. Ondje nema rata, nema gladi ni opasnosti. Postoji samo mir, sigurnost, ljubav i obećanje besmrtnosti. Ali, nema Itake. Kalipsa ne pokušava Odiseju oduzeti život; pokušava mu oduzeti razlog zbog kojeg živi. Zato je možda najvažnija Homerova poruka ta da čovjek ne odustaje od svoje sudbine zbog patnje, nego puno češće zbog udobnosti.

Na kraju putovanja Odisej se vraća na Itaku. No, vraća se kao drukčiji čovjek. Otok se gotovo nije promijenio, promijenio se putnik. Upravo je u tome smisao njegova dugog lutanja.

"Ako još ne vidiš ljepotu u sebi, čini kao kipar koji oblikuje kip: uklanja suvišno, brusi, zaglađuje, sve dok se ne pokaže ljepota." (Plotin, *Eneade*) Svako nadiđeno iskušenje lišava nas nečeg suvišnog, oslobađa nas naših vlastitih slabosti.

Filozofi su u Itaki vidjeli mnogo više od zemljopisnog odredišta. Ona je simbol ideala koji daje smjer ljudskom životu. Za jednog čovjeka to je istina, za drugoga pravednost, za trećega dobrota ili ljepota. Bez takvog ideala čovjek lako zaluta, ne zato što nema kartu nego zato što nema zvijezdu vodilju.

Možda je upravo zbog toga *Odiseja* i danas suvremena. Prije ili kasnije, svi ćemo se suočiti s našim vlastitim kiklopima i sirenama, pritajenim napastima koji će nas nastojati navesti da odustanemo od svojih ideala.

Homer nam nije ostavio priručnik s gotovim rješenjima. Ostavio nam je kartu. Na svakome od nas je da prepoznamo njezine upute u vlastitom životu.

HOMEROVA TROJA

Neven Svetec

Kao što su pod slojevima zemlje dugo mirovale ruševine grada Troje, tako su gašenjem antičke kulture uz mnoga pjesnička djela bili zaboravljeni i epovi *Ilijada i Odiseja*, čekajući novo rođenje. Do njega je došlo u renesansi, kada se probudilo zanimanje za sve što je antičko. Nakon dvije tisuće godina ponovno su otkriveni Homerovi epovi. Pred očima kulturnog svijeta oživio je svijet bogolikih junaka i očovječenih bogova u ratu pod moćnim bedemima Troje. Trojanski rat opjevan je u *Ilijadi* (Ilij je stariji naziv za Troju), a Odisejeva pustolovina nakon rata u *Odiseji*.

Iako se Trojanski rat vodio deset godina, Ilijada opisuje događaje iz samo pedesetak dana zadnje godine rata koji se poveo zbog lijepe Helene, kćeri Zeusa i Lede, i Parisa, sina trojanskoga kralja Prijama. Paris je morao presuditi koja je božica najljepša – Hera, Atena ili Afrodita. Odabrao je Afroditu jer mu je ona za nagradu obećala najljepšu ženu svijeta – Helenu, ženu spartanskoga kralja Menelaja. Kada je uz Afroditinu pomoć osvojio Helenu i odveo je u Troju, Ahejci (Grci) su krenuli na Troju da vrate Helenu i osvete nanesenu sramotu. U rat su se uključili i sami bogovi, opredjeljujući se za jednu ili drugu zaraćenu stranu.

U *Ilijadi* se isprepliću sudbine junaka obje zaraćene strane. Ahilej, najveći ahejski junak, u svađi je s Agamemnonom, zapovjednikom ahejskih snaga pred Trojom, a s Patroklom ga veže divno prijateljstvo. Hektor, najveći trojanski junak, jedan je od pedesetorice Prijamovih sinova. Svi će izginuti, uključujući i Parisa, krivca za početak rata.

Ilijada živo opisuje pojedinačne dvoboje i masovne bitke, prizore hrabrosti i okrutnosti, kaos kopalja, strijela, štitova i bojnih kola. Uz junake ratuju i bogovi služeći se svojim božanskim osobinama, ali često i prijevarama: usmjeravaju strijelce, odbijaju koplja, skrivaju u magli svoje štićenike, s bojišta odnose svoje miljenike kako bi ih spasili od pogibelji. Ali i junaci nasrću na bogove, čak ih ranjavaju i tjeraju u bijeg s bojišta.

Iako bogovi i s jedne i s druge strane pokušavaju promijeniti ishod događaja, ipak je iznad svih Sudbina – neumoljiva, nepromjenjiva, izrečena kroz proročanstva, a njezin ishod ne može promijeniti niti sam vrhovni bog Zeus.

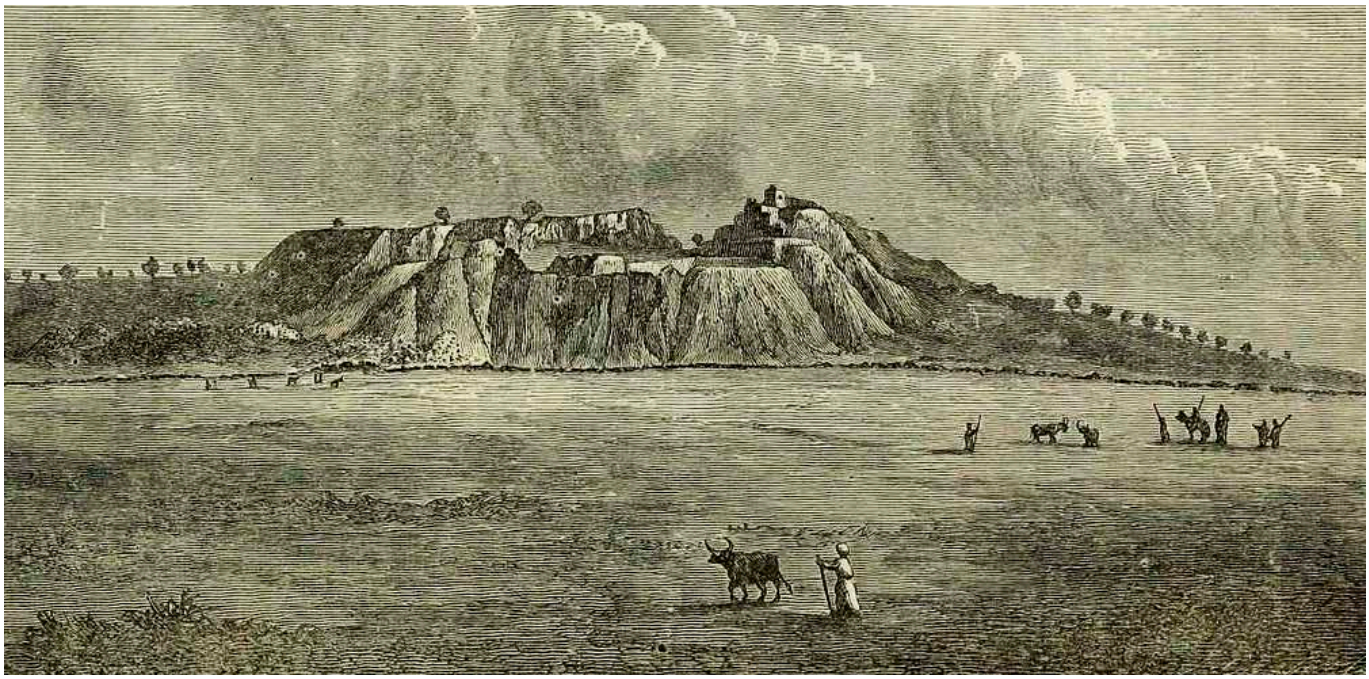

Povijesne činjenice

Što su Troja i Trojanski rat – pjesnička fikcija ili povijesni grad i stvarni događaj iz prošlosti? A Homer? Je li postojao? Tko je bio, kako je izgledao? Je li zaista bio slijep? Gdje se rodio? U kojem je vremenu živio? Je li on autor jednog ili obaju epova i drugih pjesama koje mu se pripisuju? Je li uopće u pitanju jedan autor ili je bilo "više Homera" pa je više pjevanja vješto sastavljeno u cjelinu? Sve u svemu, Homer i ovi veličanstveni epovi privukli su veliku pažnju te su se u rješavanje ovih zagonetki uključili mnogi istraživači. Rasprava o tim pitanjima, poznata kao "Homersko pitanje", po svoj je prilici započela nakon što su se izgubili pouzdani podaci o Homerovu životu te je on postupno prerastao u mitski lik, a osobito je oživjela u 18. stoljeću i traje do danas.

O Homeru postoji nekoliko nevjerodostojnih životopisa i mnoštvo pretpostavki. Još u antici Homerom su se bavili Herodot i Aristotel. O njemu su pisali Eshil, Sofoklo, Euripid i Vergilije, ali i Byron, Schiller, Bjelinski, Alexander Pope i Gladstone. No, unatoč svim istraživanjima, još uvijek se ne može posve razlučiti što je o Homeru povijesna istina, a što legenda. Vjerojatno je bio stvarna osoba i putujući pjevač, a moguće je da uopće nije bio slijep jer *homer* na grčkom znači i "slijepac" i "sakupljač". Po svemu sudeći živio je u 8. st. pr. Kr., pa sigurno nije bio suvremenik Trojanskog rata, a još manje je bio "ratni izvjestitelj". Za mjesto njegova rođenja nadmetalo se sedam velikih gradova i još petnaestak manjih, no ni za jedan od njih nema čvrstih dokaza, iako je to najvjerojatnije bila Smirna. Čini se da je dulje vrijeme živio na otoku Hiju, gdje je nastala i škola Homerida.

Dvije su najznačajnije teorije o autorstvu epova: *analitička* (epovi su djela više autora) i *unitarna* (oba epa napisao je Homer). Krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća računalnom su tehnikom provedena lingvistička istraživanja koja su pokazala da je unitarna teorija vjerojatnija.

Heinrich Schliemann o ovome je rekao: "Što se mene tiče, smatram suvišnim riješiti zadatak na kome su toliki doživjeli brodolom i zadovoljavam se Homerovim besmrtnim pjesmama onakvima kakve jesu – prvi plodovi najveličanstvenije literature svijeta i izvor pjesničke inspiracije za sva buduća vremena."

Što god bila istina, sigurno je da je kod Grka i prije Homera bilo razvijeno bogato pjesništvo: himne bogovima, mitološke i junačke pjesme koje su se pjevale na gozbama, pogrebima i raznim svečanostima. *Ilijada i Odiseja* zasigurno su nadahnute stvarnim događajima čije su se činjenice predajom mijenjale i gubile, a povijesni događaji postali legende uronjene u bogatu epsku tradiciju.

Da je Troja povijesni grad, dokazao je Heinrich Schliemann koji je još kao sedmogodišnji dječak, zaneseno slušajući kako mu otac čita *Ilijadu*, uzviknuo: "Ja ću pronaći Troju!" Cijeli je život bio općinjen Trojom i Homerom. Dok je nevjerojatno brzo učio brojne jezike, putovao Amerikom i Rusijom, trgovao i bogatio se, studirao te se družio s Grkinjom Sofijom koja će mu postati suprugom – misao vodilja i najveća opsesija bila mu je upravo Troja.

Iako je javnost ismijavala njegovo vjerovanje u istinitost epa, držeći da je *Ilijada* tek zbirka legendi i izmišljenih priča, a Troja najobičnija fikcija, Schliemann je, služeći se Ilijadom kao "turističkim vodičem" i vjerujući u svaki detalj Homerovih opisa, uspio ostvariti svoj cilj: pronaći Troju u Maloj Aziji, u blizini Dardanela i brda Hisarlik. Ali koju Troju? On je vjerovao da je Homerova.

Iskopavši rov kojim je duboko zašao u Hisarlik, uz ostale nalaze pronašao je i blago goleme vrijednosti – oko tisuću zlatnih predmeta. Po trojanskom kralju nazvao ga je "Prijamovo blago". Međutim, kada mu se u iskapanjima pridružio arhitekt Wilhelm Dörpfeld, pojavile su se sumnje u postojanje samo jedne Troje. Kasnije je utvrđeno da je blago pripadalo kulturnom sloju Troja II koja je oko tisuću godina starija od Homerove. Do danas je utvrđeno postojanje devet glavnih kulturnih slojeva, devet Troja, a detaljnija proučavanja pokazala su da je moguće razlučiti čak četrdesetak različitih povijesnih faza. Homerova Troja označena je kao Troja VI i Troja VIIa.

Iako mu suvremena arheologija zamjera amaterizam, nestručnost i uništavanje mlađih slojeva, treba uzeti u obzir da je arheološka znanost tada tek činila svoje prve korake. Stoga Schliemann s pravom nosi naziv njezina oca.

Opsežna revizijska istraživanja, koja su od 1932. do 1938. godine proveli stručnjaci na čelu s C. W. Blegenom sa Sveučilišta u Cincinnatiju, unijela su kronološki red u ispremiješane slojeve. Godine 1992. timovi sa sveučilišta u Cincinnatiju i Tübingenu, opremljeni najsuvremenijom opremom, došli su do novih otkrića. U sloju Troja VI otkriven je dubok jarak koji opasuje donji grad, a od tvrđave je udaljen četiristo metara. To je bilo važno otkriće jer se do tada smatralo da je Troja VI premalena za Homerovu Troju. Ovako uvećanih dimenzija, s dubokim, velikim jarkom te debelim, visokim bedemima, to je zaista mogla biti ona Troja koju su Ahejci deset godina uzalud opsjedali. U sloju Troja VII uništenom u požaru pronađeni su vrhovi strijela koji dokazuju da je grad stradao u ratnom sukobu, dok se osvajanje Troje pomoću Trojanskog konja smatra metaforom za razoran potres.

Trojanski rat se vjerojatno dogodio, iako je manje vjerojatno da mu je uzrok bila otmica lijepe Helene. Naime, Troja se nalazila na razmeđu trgovačkih putova koji su povezivali Egejsko more, obalu Male Azije, unutrašnjost Anatolije i Balkanski poluotok. Posebno je bila značajna trgovina bakrom i kositrom. Moguće je da je Trojanski rat bio izazvan borbom za prevlast nad ovim trgovački i strateški značajnim područjem, a otmica Helene, ako se doista dogodila, bila je samo povod.

Homerova baština

Homerov utjecaj, od antičkih vremena, s prekidom u srednjem vijeku i ponovnim buđenjem u renesansi pa

sve do danas, uistinu je izniman. Homer je najčitaniji pjesnik svih vremena, a *Ilijada* i *Odiseja* su najprevođenije knjige nakon Biblije. Do pojave tiska sačuvano je 188 rukopisa ovih epova.

U antici je Homer bio pjesnik nad pjesnicima, "odgajatelj Grka", kako ga naziva Platon. Homerove spjevove recitirali su rapsodi zvani *homeridi*, katkad i pred slušateljstvom od preko dvadeset tisuća ljudi. Plutarh je napisao: "Homer je odnio pobjedu nad promjenjivošću ljudskog ukusa, on je uvijek svjež i pun mladenačke ljepote, koja uvijek daje uživanje i zadovoljstvo."

Dr. M. Sironić u svojoj raspravi piše: "Homerovo živo pripovijedanje, jasno izražavanje i zorno crtanje duševnih karakteristika ljudi davnih vremena osvaja nas i danas. Ta je poezija uvijek svježa i puna životne dinamike. Nema djela u svjetskoj književnosti koja su izvršila takav utjecaj kao Homerovi epovi."

Osim što je potaknula razvoj različitih znanstvenih područja, Homerova je Troja posebno utjecala na umjetnost. Nadahnut Trojom, Sofoklo je napisao tragedije *Ajant*, *Elektra* i *Filoktet*, Euripid *Ifigeniju u Aulidi* i *Ifigeniju na Tauridi*, Eshil *Orestiju*, Vergilije *Eneidu*, Racine *Ifigeniju*, Corneille *Andromahu*, Shakespeare *Troila i Kresidu*, Giraudoux *Trojanskog rata neće biti.*

Nadahnuti Trojom, umjetnici su slikali na vazama, amforama, vrčevima i kraterima[1], na novcu, pladnjevima, rimskim sarkofazima i brabantskim tapiserijama. Fidija je, potaknut stihom iz *Ilijade*, isklesao poznatu skulpturu Zeusa.

Glazbena i filmska umjetnost također su crpile svoje motive iz Trojanskog rata. Nadahnute Homerovim epom, nastala su brojna djela velikih slikara poput El Greca, Rubensa, Renoira, Gauguina i mnogih drugih.

I danas se svakom čovjeku pruža mogućnost da se u skladu sa svojim željama i sklonostima napaja s tog velikog izvora.

[1] Velike posude koje su služile za miješanje vina i vode.

ZMAJEVA ŠPILJA
NA OTOKU BRAČU

Joško Dvornik

Na južnim padinama otoka Brača, na pola puta između mjesta Bol i malog sela Murvice, u prekrasnom sredozemnom okruženju, smjestila se Zmajeva špilja. Poznata pod nazivom Dragonjina špilja (od lat. *draco* – zmaj), svojom veličinom, okolnim krajolikom, a posebno klesanim reljefima u unutrašnjosti, zaslužuje osobitu pažnju. Nalazi se na nadmorskoj visini od oko tristo metara i otprilike jedan kilometar zapadno od Vidove gore, najvišeg vrha otoka Brača (778 metara). Vidova gora dobila je ime po kultu sv. Vida koji je u doba pokrštavanja Hrvata zamijenio staroslavenski kult Svevida ili Svetovida. Uz kult gorskih vrhova, u dualističkoj staroslavenskoj religiji postojao je i oprečan kult pećina, jazbina i ponora.

Podno južne strane Vidove gore nekoliko je okomitih litica poput ove u kojoj je Zmajeva špilja. Južna strana otoka Brača oduvijek je privlačila pustinjake da se u osami ili u manjim skupinama tu nasele i izgrade svoje pustinjačke samostane ili urede špilje za boravak kako bi se mogli posvetiti svojem pozivu, molitvi Bogu. U 15. stoljeću osnovani su pustinjački samostani oko sela Murvice i u Blacama, otprilike u isto vrijeme kada i samostan dominikanaca u Bolu. Ipak, postoji bitna razlika. Pustinjaci su živjeli u osami i isključivo od vlastitog rada, gotovo bez dodira s vanjskim svijetom i samo s jednim ciljem – posvetiti se molitvi. Od svih pustinja ili eremitaža (lat. *eremita* – pustinjak) najveću pažnju zaslužuje pustinja u Zmajevoj špilji. Iako dijelom zapu-

štena i manje poznata od obnovljene pustinje Blaca, prostrana Zmajeva špilja privlači pozornost jer jedina na stijenama ima uklesane reljefe. Unatoč nagađanjima, za ove se reljefe još uvijek ne zna tko ih je i kada uklesao, a većim dijelom ni što predstavljaju. Riječ je o iznimnim ostvarenjima koja mnogi smatraju najvažnijim i umjetnički najvrjednijim djelima na ovom otoku.

Ulaz u Zmajevu špilju nije lako uočljiv zbog strmog pristupa i gustog raslinja. Otvor je pri dnu širok dvanaest metara, a prema vrhu se sužava u obliku trokuta do visine od oko petnaest metara. Pregrađen je zidom od tesanog kamena, visokim oko četiri metra, a nedovršeni prozor na vrhu ukazuje da ga je graditelj vjerojatno namjeravao izgraditi do samog vrha. Ulazna vrata uzdignuta su oko dva metra od poda, a do njih vode uske dvostruke stube naslonjene na zid. Iako minijaturna, ta cjelina, zajedno s uklesanim obrisima dvaju sporednih, "slijepih" vrata, ostavlja dojam određene monumentalnosti, a posjetitelj ima osjećaj da se nalazi pred portalom prave kršćanske bazilike.

Unutarnji prostor špilje dugačak je oko devetnaest metara, a pregradni zidovi dijele ga na tri nejednaka dijela. Najvažniji je prednji dio s malom kapelicom na istočnoj strani. Iako je kapelica duga svega oko tri i široka oko dva metra, unutrašnjost špilje na određen način slijedi logiku gradnje klasičnih kršćanskih bazilika, s apsidama uklesanima u stijeni, središnjom i pobočnim lađama. To joj, s obzirom na vrlo male dimenzije, daje osebujan, rustikalni stil. Oltar je također uklesan u živoj stijeni, a kao i svaki kršćanski oltar sastoji se od dva bitna dijela: stupa (lat. *stipes*), koji predstavlja žrtvenik (lat. *alta ara*) i gornje oltarne ploče menze (lat. *mensa*). Ova dva dijela obično su odvojena, ali kako to ovdje nije bilo izvedivo, oltar je isklesan tako da vizualno ostavlja dojam odvojenosti.

Lijeva i desna strana prve, a djelomično i druge prostorije prekrivene su reljefima isklesanima u kamenu, od kojih je najvažniji onaj na zapadnom zidu. Reljef je dugačak oko pet i visok oko tri metra te zauzima čitavu stijenu. Dubina klesanja mjestimično iznosi i do osamdeset pet centimetara, pa pojedini predmeti i likovi izgledaju gotovo kao kipovi, što ovaj reljef čini jedinstvenim. Prema načinu klesanja i stilskim obilježjima nijedan povjesničar umjetnosti nije ga mogao svrstati ni u jednu epohu niti mu približno odrediti vrijeme nastanka. Reljef prikazuje zmaja koji u zaletu izlazi iz svog skrovišta te tako ispružen, rastvorenih ralja i s oštrim nazubljenim plamenim jezikom kao da želi progutati lice žene u polumjesecu. Lijevo od žene u polumjesecu isklesano je lice muškarca, a iznad zmaja lik leoparda s otrgnutom lavljom glavom među šapama.

Ante Škobalj u svojoj knjizi *Vjera starih Hrvata* o reljefu iz Zmajeve špilje na Braču navodi: "Ovo dostojanstveno lice žene u polumjesecu, ozareno neizrecivom snagom mira, za mene je najmoćnija impresija na čitavom reljefu, jača i snažnija od samog strašnog zmaja u zaletu. Svaki čovjek koji nikada nije čuo za bilo kakvu mitologiju i vjersku simboliku, shvatit će glavni i bitni sadržaj ovoga reljefa – trajni i vječni sukob jedne fantastično prikazane grube i nasrtljive sile, koja neprestano nasrće protiv dostojanstvenog duhovnog mira i sigurnog pouzdanja, jedne požrtvovne ljubavi i dobrote prikazane na licu žene u polumjesecu. Drugim riječima, naslutit će vječnu tajnu sukoba dobra i zla, koju ovaj reljef tako snažno izražava."

I doista, reljef ostavlja takav dojam na gotovo svakog posjetitelja, što potvrđuju i svi autori koji su o njemu pisali. Međutim, mišljenja se razilaze oko toga tko ga je i kada izradio.

Autor Ante Škobalj smatra ovaj reljef likovnim izrazom vizije svetog Ivana Evanđelista u *Apokalipsi*, a zmaja s reljefa zmajem *Apokalipse*. Glava žene u polumjesecu predstavlja ženu ogrnutu Suncem, odnosno Bogorodicu, jer oko podneva ovaj isklesani lik obasjava Sunčeva svjetlost, dok zmaj ostaje u sjeni. Glava muškarca, koja se na reljefu nalazi lijevo od ženskog lika, predstav-

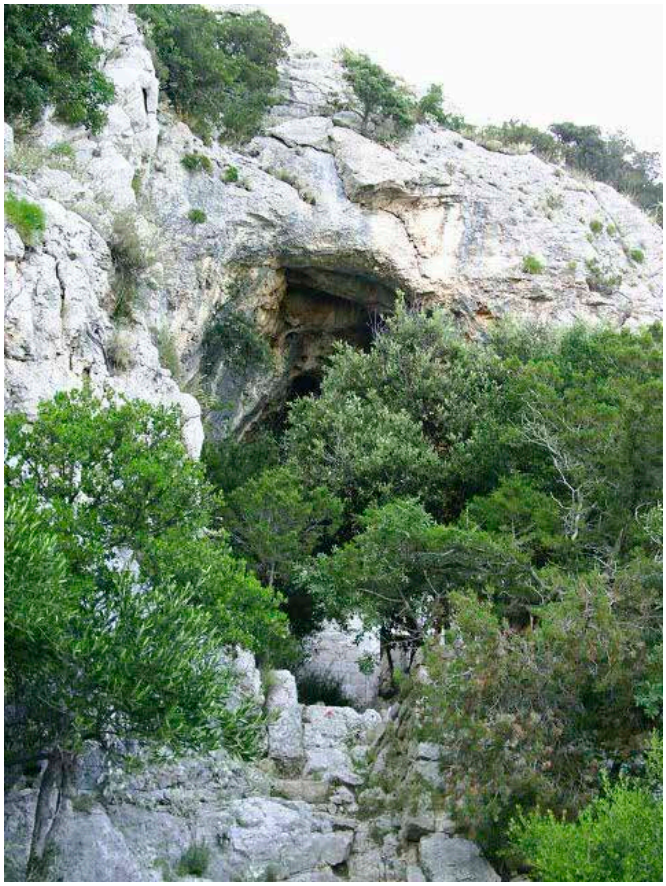

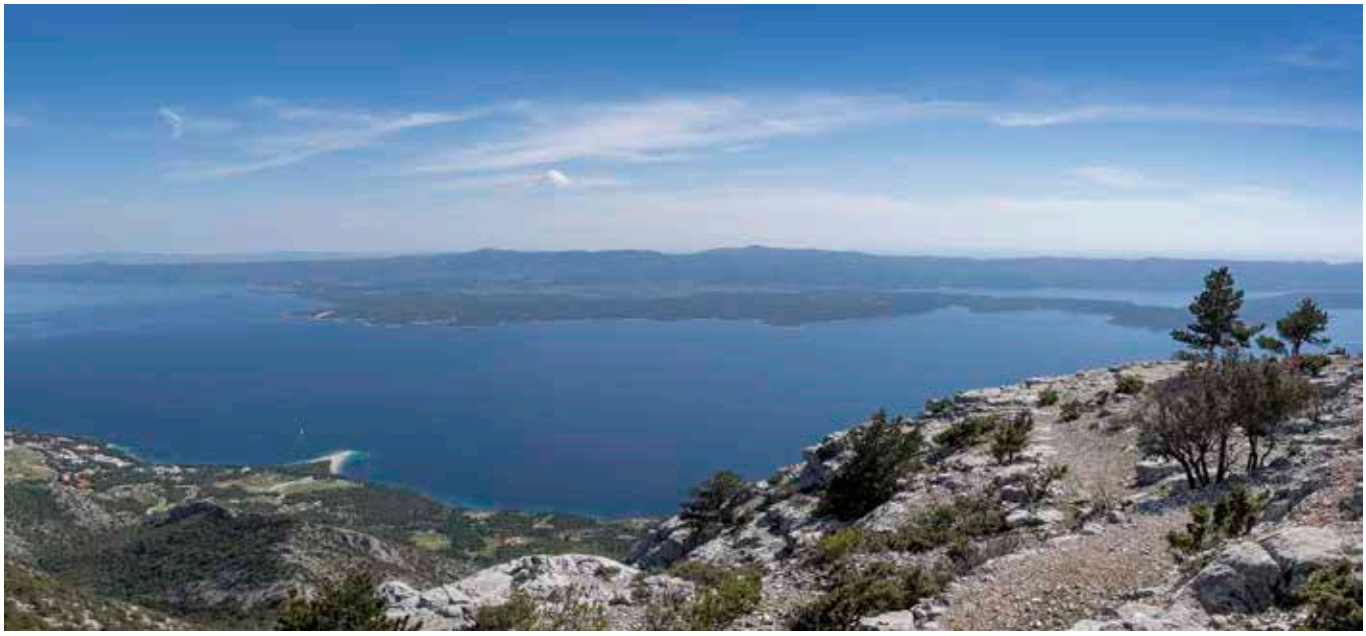

lja Krista, u skladu s 12. poglavljem, 5. retkom *Apokalipse*: *I rodi sina muškarca koji će vladati svim narodim žezlom gvozdenim i odnesen je sin njezin k Bogu i prijestolju njegovu.*

Škobalj na reljefu pronalazi i druge detalje iz *Apokalipse*: od Zavjetnog kovčega do bezdana paklenog i zvijeri s deset rogova i sedam glava koju prepoznaje u liku leoparda s otrgnutom glavom lava među šapama.

Ukoliko reljef doista predstavlja Ivanovu viziju, onda je to sigurno njezin najneobičniji prikaz jer lik žene u polumjesecu više nalikuje nekoj božici Mjeseca, primjerice feničkoj Astarti negoli Bogorodici. Izradu reljefa Škobalj smješta u vrijeme naseljavanja poljičkih glagoljaša na Brač i gradnje prvih pustinjačkih nastambi.

Profesor Josip Hamm u časopisu *Slovo* (Zagreb, 1960.) iznosi mišljenje da reljef predstavlja simbole četiriju evanđelista i da je izrađen u doba ranog kršćanstva.

Poljski benediktinac, profesor etnologije i povijesti religija Cyrill von Korvin Krasinski, znanstvenik svjetskoga glasa, zaključio je na temelju pregledanih fotografija da je veliki reljef morao biti isklesan još u doba poganstva. I tako, veliki (zapadni) reljef Zmajeve špilje do danas zbunjuje znanstvenike navodeći ih na često sasvim suprotne zaključke.

Na istočnoj stijeni špilje, lijevo, iznad i desno od kapelice, nalazi se nekoliko manjih reljefa. Jedan prikazuje dvije anđeoske glave s krunama i križem iznad njih, a drugi prikazuje anđela koji u rukama, zapravo među krilima, drži rubac i na njemu sliku Krista. Ovi su reljefi neosporno iz kršćanskog razdoblja i gotovo je sigurno da su ih isklesali srednjovjekovni stanovnici špilje – poljički glagoljaši. Budući da su štovali Kristov lik na rupcu (poznat kao Veronikin rubac), imali su obavezu barem jednom u životu hodočastiti pješice u Rim i pokloniti se toj relikviji. Možda je doista, kako reče Ante Škobalj, nekoga od njih vidio Dante u Rimu pa potom napisao ove stihove: "Qual é colui che forse di Croazia viene a veder la Veronica nostra" (Dante Alighieri, *Raj XXXI*, *103*: "Poput onoga koji možda iz Hrvatske dođe da vidi našu Veroniku.")

Najdojmljiviji reljef na istočnoj strani prikazuje pelikana kako u gnijezdu hrani mlade. Prema narodnom vjerovanju, pelikan u nedostatku hrane razdire svoja prsa te svojom krvlju hrani mlade. U stvarnosti, pelikanove su grudi krvave jer na svojoj prsnoj kosti ubija i komada ulovljenu ribu kojom onda hrani mlade. Zbog te prekrasne legende kršćanstvo je taj motiv preuzelo kao euharistijski simbol. Njegovo simboličko značenje ipak seže u najstarija vremena, o čemu svjedoči prsten nađen u Akhmimu u Gornjem Egiptu (simbol majčinske i zaručničke ljubavi).

Zmajeva špilja ne prestaje iznenađivati svojim reljefima; prepuna je klesanih udubina s ravnim dnom i vitičastim vrhovima koji podsjećaju na kupole istočnjačkih građevina. U drugoj prostoriji nalaze se dvije isklesane glave: jedna je na kamenoj gredi ugrađenoj u podnožje cisterne za vodu, a druga na stijeni s desne strane. Prva je izrađena kao pravi reljef, dok je druga samo naznačena urezanim obrisom u kamenu. Obje su izrazito okrugle, s jako izraženim očima, spuštenim kapcima i istaknutim okruglim ustima.

Autori koji su pisali o Zmajevoj špilji tek usputno spominju ove glave, i to samo prvu, vjerojatno zato što ih je vrlo teško povezati s kršćanstvom. Možda su upravo one dokaz da je u špilji boravio čovjek i u pretkršćanskom razdoblju, a koji je bio na takvoj civilizacijskoj razini da se mogao izraziti u kamenu.

POLJIČKA REPUBLIKA

Joško Dvornik

Poljica se nalaze u neposrednoj blizini Splita, na njegovoj istočnoj strani. Obuhvaćaju područje omeđeno tokom rijeke Cetine na sjeveru i istoku, morskom obalom na jugu, rijekom Žrnovnicom i padinama planine Mosor na zapadu. Podijeljena su na gornja, srednja i donja ili primorska Poljica. Sačinjava ih dvadesetak sela, a stanovništvo je kroz povijest brojilo između pet i deset tisuća stanovnika. Svoje ime zahvaljuju brojnim malim, okruglastim poljima koja se nalaze u tom kraju. Agrarno-stočarska djelatnost mediteranskog tipa u prošlosti je činila osnovu njihove ekonomije.

Sudbina je htjela da se Poljica nađu na granici moćnih država Istoka i Zapada pa ipak su uspjela sačuvati značajnu autonomiju što ih, uz Dubrovnik, čini jedinstvenim na ovom području.

Kao i ostali dijelovi Dalmacije, ovo je područje bilo naseljeno ilirskim plemenom Delmati. Prema legendi, nakon doseljavanja Hrvata iz Bosne su došla trojica braće – Tješimir, Krešimir i Elem, potomci bosanskog kneza Miroslava. Osnovali su Župu poljičku i utemeljili stalež *didića* – prvih poljičkih plemića.

Iako se benediktinski samostan sv. Petra spominje u jednoj ispravi još u 11. stoljeću, pravi su nositelji pismenosti u Poljicima bili popovi glagoljaši koji su njegovali bogoslužje na hrvatskom jeziku. Oni su bili nositelji narodne kulture i čuvari pradjedovske tradicije. Dokaz tome je činjenica da su upravo glagoljaši zapisali narodne običaje i nepisana pravila ponašanja u Statut Poljičke Republike, koji je pisan bosančicom (poljičicom) pretežno na štokavskom narječju, uz dijelove na čakavskom. To upućuje i na njihovu bliskost s Crkvom bosanskom, ali o tome, nažalost, nema sačuvanih povijesnih podataka.

Popovi glagoljaši svojim se načinom života, odjećom i obućom nisu razlikovali od ostalih seljaka; nakon obavljanja crkvene službe radili su u polju i tako se prehranjivali pa nisu bili na teret lokalnom stanovništvu. Takvo je ponašanje izazivalo revolt crkvenih vlasti u Splitu, ali glagoljaši su ustrajali iskazujući tako tipičnu karakternu osobinu Poljičana – upornost i odanost pradjedovskoj tradiciji. U doba najveće turske opasnosti neki su glagoljaši izbjegli na Brač i ondje osnovali samostane, takozvane pustinje, od kojih su najpoznatije Blaca i Zmajeva špilja.

Poljičko je društvo od samih početaka bilo organizirano u tzv. Župu poljičku ili Kneževinu koja se u nekim tekstovima naziva i Poljička Republika. Organizacija društva bila je utemeljena na dogovoru i suradnji plemića (*didića* i kasnije *ugričića*) i pučana. Upravo suglasje tih dviju skupina omogućilo je dugotrajni opstanak Poljica kao autonomne zajednice. Ostaci ilirskog romaniziranog stanovništva postupno su se pohrvatili, a preostalim Vlasima, koji su se bavili stočarstvom, priznata su određena prava.

Feudalizam je tek marginalno prodro u Poljica, uglavnom u krajeve bliže Splitu gdje je živjelo najviše pučana. Darovnica Petra Crnog iz 1080. godine po prvi put spominje plemiće (*nobiles*). Plemići se dijele na *didiće*, potomke prvih istaknutih doseljenika iz Bosne, i takozvane *ugričiće*, koje su zbog zasluga ime-

novali ugarsko-hrvatski kraljevi. To su bili mali seoski plemenitaši koji su uspjeli dio pučana podvrgnuti svojoj vlasti i pretvoriti ih u tzv. *kmetiće*. No, ovdje je prije riječ o kolonatskom odnosu nego o klasičnom feudalizmu, jer su kmetići mogli napustiti posjed gospodara. Ostali pučani sačuvali su svoju neovisnost.

Zanimljivo je da su Poljičani uspjeli uspostaviti sklad između različitih društvenih skupina: plemića, pučana, kmetića i Vlaha. Zajednički su upravljali Poljicima, a prava i obveze pojedinaca kao i svih društvenih skupina zapisali su u Statut Poljičke Republike. Statut je napisan u 15. stoljeću, a temeljio se na običajnom pravu.

Tijela vlasti bili su zajednička za sva Poljica. Kolektivno tijelo vlasti bio je *Poljički stol* ili *Poljičko viće*, a individualnu vlast imao je veliki knez. Svako selo imalo je i svoga glavara kojeg su ponegdje zvali mali knez. Sastav Poljičkog stola mijenjao se kroz vrijeme, a činili su ga veliki knez, tri ili više sudaca, nekoliko plemića i malih knezova. Osim savjetodavne uloge, bili su nadležni za donošenje tajnih odluka za koje nije smjela znati šira javnost.

Velikog kneza birali su zajedno plemići i predstavnici dvanaest plemena zajedno. Birao se na godinu dana, a dužnost mu je bila obilaziti Poljica te zajedno sa sucima donositi presude u sporovima. Prema potrebi je svoje pravosudne ovlasti mogao prenijeti na seoske ili male knezove.

Povremeno su se za cijela Poljica održavali narodni zborovi na kojima su se donosile najvažnije odluke, primjerice o ratu i miru ili o odnosima s drugim državama. Svako je selo imalo i svoje seoske zborove na kojima su birali malog kneza i odlučivali o stvarima lokalnog značaja.

U tome se poljičko društvo bitno razlikovalo od uobičajenih feudalnih odnosa u kojima kralj i plemići odlučuju o svemu, dok ostali društveni slojevi imaju samo obveze, a vrlo ograničena prava. U Poljicima su svi odlučivali, ali ipak razmjerno društvenom statusu.

Premda Poljičani i danas poštuju poljičku tradiciju, Župa poljička službeno je prestala postojati u vrijeme napoleonskih ratova. Napoleonova vladavina nije imala nimalo sluha za lokalne običaje. Iako su joj se Poljičani žestoko opirali, francuska vojna sila bila je jača. No, unatoč tome što je ratovao protiv Poljičana, francuski maršal Marmont izuzetno ih je cijenio. Poznata je njegova izjava: "Poljičani su narod koji nikad nije trpio gospodara. Oni ne

Statut Poljičke republike

poznaju feudalizam, svi su slobodni i jednaki pred zakonom. Njihova mala država bila je uređena mudrije nego mnoge velike."

Upravo zahvaljujući izraženom zajedništvu, Poljica su kroz duga stoljeća uspjela sačuvati visok stupanj autonomije. Iako su priznavali vrhovnu vlast raznih vladara i država, od hrvatskih narodnih vladara i hrvatsko-ugarskih kraljeva do Mlečana, Turaka i Austrijanaca, Poljičani su živjeli po svojim zakonima i slobodno.

Kako ćeš upoznati samoga sebe?
Promatranjem nikada, ali zato djelovanjem.
Pokušaj obavljati svoju dužnost,
pa ćeš odmah saznati koliko vrijediš.

Johann Wolfgang von Goethe

www.nova-akropola.com